

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسير سورة فتح از تفسیر نور

(سورة الفتح - سورة ٤٨ - تعداد آيات ٢٩)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (١) لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (٢) وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا (٣) هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (٤) لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا (٥) وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوَاءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوَاءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا (٦) وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (٧) إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (٨) لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (٩) إِنَّ الَّذِينَ يَبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يَبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِنْ يَنْكُثُ أُولَئِكَ قُلُوبُهُمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (١١) بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزَيَّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَّتُمْ ظَنَّ السَّوَاءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا (١٢) وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا (١٣) وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (١٤) سَيَقُولُ

الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمٍ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُّوا نَسَبَكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا
 كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا (١٥) قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ
 الْأَعْرَابِ سِتْرٌ سَتَدْعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا
 حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (١٦) لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ
 حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ
 يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا (١٧) لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ
 السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا (١٨) وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (١٩) وَعَدَكُمْ
 اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ
 وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (٢٠) وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرًا (٢١) وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَذْوَارُ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (٢٢) سَنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ
 خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسَنَةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا (٢٣) وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ
 مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا (٢٤) هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ
 الْحَرَامِ وَالْهُدَى مَعَكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحَلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالُ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوا هُمْ أَنْ تَطُؤُوهُمْ
 فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا
 أَلِيمًا (٢٥) إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى
 الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (٢٦) لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ
 رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ
 مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا (٢٧) هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ

عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا (۲۸) مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ
تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي
التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ
بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (۲۹)

سوره فتح

فتح به معنی پیروزی می باشد. [۱]

مفهوم کلی سوره

امیدآفرینی با یادآوری فتح مکه؛
جداسازی مرز مؤمنان و کافران و منافقان؛
گزارش صلح حدیبیه و بیعت رضوان. [۲]

علت نامگذاری سوره فتح

«سوره فتح»: تنها نام این سوره «فتح» است که از آیه اول آن گرفته شده است. در این آیه از پیروزی پیامبر اسلام در بستن قرارداد صلح حدیبیه سخن به میان آمده است. [۳]

تعداد آیات

سوره فتح بیست و نه آیه دارد. [۴]

تعداد کلمات

سوره فتح پانصد و شصت کلمه دارد. [۵] (لازم به ذکر است اقوال در تعداد کلمات سوره های قرآن مختلف است)

تعداد حروف

سوره فتح دوهزار و چهارصد و سی و هشت حرف دارد. [۶] (لازم به ذکر است اقوال در تعداد حروف سوره های قرآن مختلف است)

اهداف و آموزه ها

هدف های اساسی سوره فتح عبارت اند از:

۱. ایجاد امید به فتح و پیروزی در دل مؤمنان؛
۲. جدا کردن مرز بین مؤمنان، مشرکان و منافقان در رابطه با جهاد. [۷]

محتوا و موضوعات

محتوای سوره فتح از هفت بخش تشکیل یافته است.

سوره با مساله بشارت فتح آغاز می‌شود، و آیات پایانی آن نیز به همین مساله مربوط است، و تاکید بر تحقق خواب پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله مربوط به وارد شدن به مکه و انجام مناسک عمره است؛

بخش دیگری از سوره حوادث مربوط به صلح حدیبیه و نزول سکینه و آرامش بر دلهای مؤمنان و مساله بیعت رضوان را بازگو می‌کند؛

در بخش دیگری از مقام پیامبر و هدف والای او سخن می‌گوید.

در قسمت دیگری از کارشکنی‌های منافقان و نمونه‌هایی از عذرهای واهی‌شان در مورد عدم شرکت در میدان جهاد پرده‌برمی‌دارد.

در بخش دیگری قسمتی از تقاضاهای نابجای منافقان را منعکس می‌سازد.

و در قسمتی دیگر کسانی را که از شرکت در میدان جهاد معذورند معرفی می‌کند.

و بالاخره در بخشی نیز از ویژگیهای پیروان خط مکتبی پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله و صفات مخصوص آنها سخن می‌گوید.

روی‌هم‌رفته آیات این سوره فوق‌العاده حساس و سرنوشت‌ساز و مخصوصاً برای مسلمانان امروز در برابر حوادث گوناگونی که جوامع اسلامی با آن درگیر هستند الهام‌آفرین است.[۸]

فضائل، خواص و ثواب قرائت

ابی‌بن‌کعب از پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله روایت می‌کند: «هر کس سوره فتح را قرائت کند مانند آن است که با حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله در فتح مکه شرکت داشته است».

در روایت دیگر آمده است: «هر کس این سوره را قرائت کند مانند کسی است که زیر آن درخت با حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله بیعت کرده است». عمر بن خطاب می‌گوید: «در یکی از سفرها با پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله بودیم که فرمود: شب گذشته سوره‌ای بر من نازل شد که از دنیا و ما فیها نزد من بهتر است: إِنَّا فَتَحْنَا تَا ... وَ مَا تَأَخَّرَ». این روایت را بخاری در صحیح خود آورده است.

قتاده از انس نقل می‌کند: «هنگامی که از جنگ حدیبیه بازگشتیم، از انجام اعمال حج ما جلوگیری شده بود، و ما همگی محزون و غمگین بودیم که ناگهان خداوند نازل فرمود: (إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا) پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمودند: آیه‌ای بر من نازل شده است که در نظر من از تمام دنیا بهتر است».

عبد‌الله بن مسعود می‌گوید: «رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله از جنگ حدیبیه بازگشت فرمود، ناگهان دیدیم که حضرت از سرعت خود کاست، نزدیک شدیم دیدیم خداوند (إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا) را بر حضرت نازل فرموده است، و حضرتش را فوق‌العاده مسرور یافتیم، و فرمودند: که این سوره بر او نازل شده است».

عبد‌الله بن بکیر از پدرش روایت می‌کند که امام صادق علیه‌السلام فرمودند: «اموال و زنان و کنیزان خود را با خواندن (إِنَّا فَتَحْنَا) از تلف شدن حفظ کنید، اگر انسان از کسانی باشد که این سوره را زیاد بخواند روز قیامت منادی به طوری که همه مردم بشنوند او را صدا می‌زند که تو از بندگان خالص من هستی، او را به بندگان صالح من ملحق نمائید، و او را در بهشت‌های پر نعمت جای داده، از شربت گوارای رحیق مختوم آمیخته به کافور سیراب سازید».[۹]

محل نزول

سوره فتح در مدینه بر پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله نازل شده است.[۱۰]

زمان نزول

تاریخ نزول سوره فتح در سال هشتم هجری ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است و سوره در راه، موقع برگشتن از حدیبیه نازل شده است و بعد از سوره صف (و بقولی جمعه و بقولی ممتحنه) نازل شده است. [۱۱]

فضای نزول

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در سال ششم هجرت تصمیم گرفت که به اتفاق مهاجرین و انصار و سایر مسلمانان به عنوان مراسم عمره به سوی مکه حرکت کند، و قبلاً به مسلمانان اطلاع داده بود که من در خواب دیدم همراه یارانم وارد مسجدالحرام شده‌ایم و مشغول مناسک عمره هستیم. مسلمانان در ذی الحلیفه نزدیک مدینه احرام بستند و با تعداد زیادی شتر برای قربانی حرکت کردند. وضع حرکت پیامبر صلی الله علیه و آله به خوبی نشان می‌داد که هدفی جز انجام این عبادت بزرگ ندارد. تا اینکه پیامبر وارد سرزمین حدیبیه شد (حدیبیه قریه‌ای در نزدیکی مکه بود که حدود بیست کیلومتر تا مکه فاصله داشت).

ولی در اینجا قریش باخبر شدند و راه را بر پیغمبر بستند، و از ورود او به مکه مانع شدند و در واقع تمام سنت‌هایی را که در زمینه امنیت زائران خانه خدا در ماه حرام داشتند زیر پا گذاردند، چرا که آنها معتقد بودند در ماههای حرام (از جمله ماه ذی القعدة که پیامبر در آن ماه قصد عمره داشت) و مخصوصاً در حال احرام نباید مانع هیچکس شوند، حتی اگر کسی قاتل پدر خویش را در این ایام و در این مراسم می‌دیدند ابتدا متعرض او نمی‌شدند.

در اینجا ماجرای مفصلی پیش آمد که به عقد قرارداد صلحی میان پیامبر و مشرکان مکه به نام صلح حدیبیه منتهی شد ولی به هر صورت آن سال مانع ورود پیامبر صلی الله علیه و آله به مکه شدند، ناچار پیامبر به یارانش دستور داد که شترهای خود را در همانجا قربانی کنند، سرهای خود را بتراشند و از احرام بیرون آیند، و به سوی مدینه باز گردند. در اینجا طوفانی از غم و اندوه مسلمانان را فرا گرفت، و انبوهی از ناراحتی‌ها و گاه شک و تردید بر افراد ضعیف‌الایمان غالب شد. موقعی که پیامبر صلی الله علیه و آله از حدیبیه به سوی مدینه می‌آمد مرکبش سنگین شد و از حرکت باز ایستاد، و در همین حال چهره مبارکش غرق سرور و شادمانی بی‌سابقه‌ای گشت و فرمود: «هم اکنون آیات سوره فتح بر من نازل شد» [۱۲].

ترتیب در مصحف

سوره فتح چهل و هشتمین سوره در چینش کنونی قرآن به شمار می‌آید. [۱۳]

ترتیب بر اساس نزول

سوره فتح صد و دوازدهمین سوره در ترتیب نزول می‌باشد و بعد از سوره صف نازل شده است. [۱۴] (لازم به ذکر است اقوال در ترتیب نزول سوره های قرآن مختلف است)

ارتباط با سوره قبله

خداوند سوره محمد را به جملات: (وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ) ختم فرموده است، و از بی‌نیازی پروردگار است که [در ابتدای سوره فتح] برای پیامبرش آنچه را که در دین و دنیایش بدان نیاز داشت برایش فتح کرد. [۱۵]

ویژگی

سوره فتح از سور ممتحنات می‌باشد. در این سوره برخی از وقایع زندگی روزمره مسلمانان ذکر شده است برخلاف برخی از سوره های دیگر که متضمن داستان های گذشتگان است.

منابع:

[۱] فرهنگ ابجدی، ص ۶۵۴

[۲] تفسیر قرآن مهر، ج ۱۹، ص ۱۸۳

[۳] همان ص ۱۸۵

[۴] الکشف و البیان، ج ۹، ص ۴۰

[۵] همان

[۶] همان

[۷] تفسیر قرآن مهر، ج ۱۹، ص ۱۸۶-۱۸۵

[۸] تفسیر نمونه، ج ۲۲، ص ۶-۷

[۹] ترجمه تفسیر مجمع البیان، ج ۲۳، ص ۹۸-۹۹

[۱۰] همان

[۱۱] حجه التفاسیر و بلاغ الإکسیر، مقدمه اول، ص ۲۶

[۱۲] تلخیص از تفسیر قمی و مجمع البیان و فی ظلال القرآن.

[۱۳] تفسیر قرآن مهر، ج ۱۹، ص ۱۸۵

[۱۴] التمهید فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۱۳۸

[۱۵] ترجمه تفسیر مجمع البیان، ج ۲۳، ص ۹۹